

Simon Malmenvall*

Razumevanje dediščine Cirila in Metoda v luči slovenskega katolištva in narodne zavesti

Izvilleček: Izhodišče tega prispevka je avtoriteta Franca Grivca (1878–1963), dolgoletnega profesorja ekleziologije in vzhodne teologije na ljubljanski Teološki fakulteti (1920–1963), ki vse do danes velja za največjega poznavalca Cirila in Metoda med slovenskimi izobraženci. Pri njem so se prepletale ideje krščanske edinosti, slovanske vzajemnosti in slovenske narodne zavesti. V tem pogledu je nadaljeval in poglobil proces, ki ga je v slovenski kulturi sredi 19. stoletja, v času oblikovanja modernega slovenskega naroda, začel pedagog in mariborski škof Anton Martin Slomšek (1800–1862). Od tod se prispevek posebej posveča izvorom omenjenega Grivčevega vrednotenja, to je interpretacije vloge svetih bratov kot nosilcev verske in jezikovne samozavesti slovenskih prednikov. Pri takšnem razumevanju preteklosti in snovanju želene prihodnosti, vključno z uvedbo slovenskega jezika v bogoslužje, sta na prehodu iz 19. v 20. stoletje izstopala frančiškan in jezikoslovec Stanislav Škrabec (1844–1918) ter škofijski duhovnik Ivan Vrhovnik (1854–1935). Slednji se je ob sklicevanju

* Kustos, Slovenski šolski muzej, Plečnikov trg 1, SI-1000 Ljubljana, simon.malmenvall@solskimuzej.si; izr. prof., Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani, Poljanska cesta 4, SI-1000 Ljubljana, simon.malmenvall@teof.uni-lj.si, ORCID: 0000-0002-5177-1257.

na zgled solunskih bratov zavzel tudi za ustanovitev Družbe svetih Cirila in Metoda, med različnimi plastmi javnosti razširjene in politično vplivne organizacije. Njeno poslanstvo je bila gradnja slovenskih šol in spodbujanje poučevanja slovenskega jezika na narodnostno mešanih območjih ob meji z nemškim in italijanskim prostorom.

Ključne besede: Ciril in Metod, Franc Grivec, Anton Martin Slomšek, Stanislav Škrabec, Ivan Vrhovnik, krščanska edinstvo, slovenska narodna zavest, Družba sv. Cirila in Metoda

Abstract: The point of departure for this article is the scholarly authority of Franc Grivec (1878–1963), a long-serving professor of ecclesiology and Eastern theology at the Faculty of Theology in Ljubljana (1920–1963), who is still regarded as the foremost Slovenian expert on Saints Cyril and Methodius. In his work, the ideas of Christian unity, Slavic solidarity, and Slovenian national consciousness are closely intertwined. In this respect, Grivec continued and deepened a process initiated in Slovenian culture in the mid-nineteenth century—during the formation of the modern Slovenian nation—by the pedagogue and Bishop of Maribor, Anton Martin Slomšek (1800–1862). Building on this foundation, the article focuses in particular on the origins of Grivec's interpretation of the role of the holy brothers as bearers of the religious and linguistic self-confidence of Slovenian ancestors. Within this vision of the past and the corresponding conception of a desired future—including the introduction of the Slovenian language into the liturgy—the Franciscan friar and linguist Stanislav Škrabec (1844–1918) and the diocesan priest and historian Ivan Vrhovnik (1854–1935) emerged as especially significant figures at the turn of the twentieth

century. Drawing on the example of the Thessaloniki brothers, Vrhovnik in particular also advocated the establishment of the Society of Saints Cyril and Methodius, a broad-based and politically influential organization. Its mission was to establish Slovenian schools and to promote the teaching of the Slovenian language in ethnically mixed regions along the borders with German- and Italian-speaking lands.

Keywords: Cyril and Methodius, Franc Grivec, Anton Martin Slomšek, Stanislav Škrabec, Ivan Vrhovnik, Christian unity, Slovenian national consciousness, Society of SS. Cyril and Methodius

Uvod

Med slovenskimi intelektualci se je pri celovitem razumevanju zgodovinskih okoliščin in teološkega ozadja delovanja Cirila (um. 869)¹ in Metoda (um. 885) najbolj izkazal Franc Grivec (1878–1963), katoliški duhovnik, dolgoletni profesor ekleziologije in vzhodne teologije na ljubljanski Teološki fakulteti (1920–1963). Na tem področju izstopajo njegove tri monografije: prvi komentiran slovenski prevod hagiografij o slovanskih apostolih (*Žitja Konstantina in Metodija*, 1936), nemška znanstvena monografija o njunem misijonu (*Konstantin und Method: Lehrer der Slaven* (Konstantin in Metod: učitelja Slovanov), 1960) in poljudnoznanstvena knjiga o njuni duhovno-jezikovni zapuščini (*Slovanska blagovestnika sv. Ciril in Metod: 863–1963*, 1963), s katero je zaokrožil svojo

1 V zgodovinskih virih se za Cirila pogosteje uporablja njegovo krstno ime Konstantin. Ime Ciril je prejel v Rimu ob vstopu v meniški stan tik pred smrtjo leta 869.

bogato akademsko kariero in obenem življenjsko pot.² Čeprav so nekatere Grivčeve ugotovitve z vidika današnjih raziskav na področju humanističnih ved zastarele in pogojene s svojim časom (zlasti »uniatska« interpretacija srednjeveških okoliščin v prid kasnejšemu odnosu Katoliške Cerkve do pravoslavja), predstavlja njegovo delo tehten in mednarodno prepoznaven uvid v dediščino Cirila in Metoda ter slovenske kulturne ustvarjalnosti v različnih zgodovinskih obdobjih (Grdina 2018, 896–897).

Grivčevo delo, kjer so se prepletale ideje krščanske edinosti, slovanske vzajemnosti in slovenske narodne zavesti,³ je nadaljevalo in poglobilo proces, ki se je v slovenski kulturi začel sredi 19. stoletja, to je v času oblikovanja modernega slovenskega naroda. Srednjeveška misijonarja sta takrat postala ena od osrednjih narodno-zgodovinskih simbolov v razmišljanju slovenskih katoliških intelektualcev, zlasti pedagoga in škofa Antona Martina Slomška (1800–1862), frančiškana in jezikoslovca Stanislava Škrabca (1844–1918) ter škofijskega duhovnika in zgodovinarja Ivana Vrhovnika (1854–1935). Na slovenskem ozemlju se je dediščina svetih bratov uporabljala tudi kot sredstvo v boju proti germanizaciji in sorodnim nacionalističnim pritiskom. Solunska brata sta tako veljala za avtoriteti pri uveljavljanju slovenskega jezika v izobraževanju in širši javnosti. Najbolj izrazito se je pomen jezika odrazil z ustanovitvijo Družbe svetega Cirila in Metoda leta 1885, prvotno (vsaj deklarativno) katoliško usmerjene izobraževalne organizacije za gradnjo šol s slovenskim učnim jezikom na območjih ob meji z nemškim in italijanskim prostorom.

2 Pregled Grivčevega akademskega delovanja: Trontelj 2019.

3 O Grivčevi idejni usmeritvi: Malmenvall 2024; Malmenvall 2023a.

Slovenska in splošna krščanska razsežnost delovanja Cirila in Metoda

Grivec ugotavlja, da je za razumevanje starejših obdobj slovenske zgodovine in ustrezno uveljavljanje slovenske narodne zavesti ključna jezikovna, zgodovinska in teološka povezava med misijonom Cirila in Metoda ter Brižinskimi spomeniki, najstarejšim pisnim spomenikom v slovenščini in hkrati najstarejšim slovanskim spomenikom v latinični pisavi (Malmenvall 2023b, 967).⁴ Ciril in Metod naj bi na Moravskem in v Panoniji uporabljala zahodne molitvene obrazce in se prilagodila rimskemu obredu, »a pri tem nista popolnoma zatajila svoje vzhodne krščanske miselnosti«. Če je tako dognana vsaj posamezna vzhodnokrščanska ali izvirno slovanska oblika v drugem Brižinskem spomeniku, kar po Grivčevem prepričanju drži,⁵ »je to že trden dokaz za stik s sv. Cirilom in Metodom« (Grivec 1944, 31). Brižinski spomeniki naj bi potrjevali, da je povezava kasnejšega slovenskega ozemlja s svetima bratoma »segala globoko v njegovo središče«. Brižinski spomeniki naj bi bili prvotno sestavljeni v Karantaniji in v »karantansko-slovenskem narečju«, njihova pridiga (drugi od treh rokopisov) pa naj bi bila vsebinsko in slogovno podobna Metodovemu govoru, ohranjenem v t. i. *Clozevem glagolitu*, enem od najstarejših zbornikov cerkvenoslovanske književnosti kot celote (32).⁶

4 Kritična izdaja Brižinskih spomenikov s prevodom v sodobno slovenščino in angleščino: Dolinar in Faganel 2004.

5 Svoje raziskave o Brižinskih spomenikih in njihovi povezavi z misijonom Cirila in Metoda je povzel v monografiji *Zarja stare slovenske književnosti* (1942).

6 V sodobnem slovenskem zgodovinopisju in literarnih vedah velja, da so Brižinski spomeniki del latinskega krščanskega izročila, zlasti tistega, ki je bil povezan s preprostejšimi teološkimi (katehetskimi) spisi

Grivca je pri razmišljanju o duhovnem in družbenem pomenu Cirila in Metoda posebej pritegoval nauk o človeškem dostojanstvu ali t. i. pradednih časteh, ki naj bi predstavljal vrhunec in povzetek Cirilove misli (Sorč 2019, 204–205). Navedeno besedno zvezo je mogoče označiti za teološki koncept o »izvirni časti in nesluteni podobnosti z Bogom, ki je vse od stvarjenja zapisana v človekovo notranjost« (Škafar 2013, 84–85). Profesor pojasnjuje, da je bil Ciril bogatega rodu in član »visoko kulturnega grškega naroda«, a je kot globoko veren kristjan spoznal, da ta čast ni nič v primerjavi s »tistim plemstvom, ki ga je praded Adam imel v raju pred izvirnim grehom in ki ga je Kristus obnovil«. V »prvotno Adamovo plemstvo« so bili lahko »mladi in manj kulturni krščanski narodi«, kakršni so bili v 9. stoletju Slovani, enako povzdignjeni kakor »stari in izobraženi«. Še več, tega »plemstva« postane pri krstu deležen vsak človek, »naj bo še tako siromašnega rodu«. Slovenski raziskovalec dodaja, da so pradedne časti krščanski izraz »humanitete«, o kateri so pisali številni filozofi, na primer Johann Gottfried Herder (1744–1803) ali Tomáš Masaryk (1850–1937), obenem pa se bistveno ujemajo s Splošno deklaracijo o človekovih pravicah, ki jo je leta 1948 razglasila Organizacija združenih narodov (Grivec 1963, 23–25; Grivec 1962, 55).

Ko je obravnavani profesor pri Cirilu in Metodu prepoznaval idejo enakovrednosti narodov in človeškega dostojanstva,

in cerkvenopravnimi določbami frankovskih političnih tvorb med 8. in 10. stoletjem, to je v obdobju t. i. karolinške renesanse. Časovno in geografsko naj bi bil nastanek Brižinskih spomenikov umeščen v nadaljevanje bavarskega misijona med karantanskimi Slovani od sredine 10. do začetka 11. stoletja. Vznik omenjenega misijona sicer sega že na konec 7. stoletja. Misijonski središči sta bila nadškofijski sedež v Salzburgu in škofijski sedež v Freisingu (Kos 1996, 32–35; Štih 2015, 11; 17–19; Arko 2024, 40–43; 51–52).

veljavno za vse ljudi in vse čase, je ravno »pradedne časti« postavljaj v identitetno jedro slovenstva. Ugotavljal je, da so te po vzoru solunskih bratov osrednje sporočilo prvih slovenskih besedil, to je Brižinskih spomenikov iz 10. stoletja. Prvi in tretji spomenik sestavljata obrazca za splošno spoved, drugega pa tvori pridiga o grehu in pokori (Grivec 1951, 158–160; Sorč 2019, 209–210; 212). O dobrinah, ki jih je Adam posedoval in nato pod vplivom hudobnega duha zapravil, izvemo zlasti iz drugega Brižinskega spomenika, v katerem naj bi se odražal vpliv Cirilovega nauka: »Če bi naš praded ne bil grešil, bi v veke mu bilo živeti, ne bi se staral, nikoli bi skrbi ne imel, niti solznega telesa, marveč v veke bi mu bilo živeti« (Grivec 1951, 165).

Profesor Grivec poudarja, da sta sveta brata razumela temeljno načelo, da oznanilo Cerkve ne prihaja k ljudem zato, da bi jih vključila v določeno kulturno stvarnost, temveč da jim posreduje »njihovo resnično dostojanstvo« in »sredstva odrešenja«. Na tak način je Cerkev po solunskih bratih Slovanom omogočila, da »v svojem jeziku slavijo Boga vseh ljudi«. Slovenski raziskovalec izjavlja: »K osnovnim človečanskim pravicam je [Ciril] štel predvsem svobodno rabo materne- ga jezika. Od tod njegova ljubezen do preziranih Slovanov in slovanskega jezika ter prizadevanje, da natančno zadene odtenke in duha slovanskega jezika. Slovanom ustvari kulturo in jih kot enakopravne člane uvrsti v družbo kulturnih narodov« (Grivec 1963, 24). Naj tej podlagi se kot vodilna ideja njunega delovanja kaže »enakopravnost vseh narodov« v času, ko so se že začele kazati politične in kulturne razpoke med krščanskim Vzhodom na čelu s Konstantinoplom in krščanskim Zahodom na čelu z Rimom (Škafar 2013, 89–90; Grivec 1963, 47–48). Ključno Grivčevo sporočilo za njegovo lastno sedanjost in prihodnost je naslednje: »Nekdaj je bil

krščanski Vzhod po večini grški, danes pa je po veliki večini slovanski. Zato so katoliški Slovani poklicani, da po vzoru sv. Cirila in Metoda posredujejo med Vzhodom in Zahodom. V to smer naj se usmeri katoliška bogoslovna znanost« (Grivec 1962, 48). Od tod postane očitno, da se med navedenimi posredovalci nahajajo tudi Slovenci.

Kakor potrjujejo novejšje raziskave (od konca 20. stoletja naprej), je v dopolnitev Grivčevim ugotovitvam vredno omeniti, da tako sporočilo prvotnih srednjeveških virov kakor tudi kasnejše narodno zavedne razlage iz različnih slovanskih okolij izpostavljajo, da je bila bistvena razsežnost življenja Cirila in Metoda njuna ljubezen do pismenosti, izobrazbe in modrosti (Ivanova 2020; Betti 2014, 75–76). Zanimivo je, da pisec Cirilu posvečene hagiografije – nastale v grščini na prehodu iz 9. v 10. stoletje, nekaj desetletij pozneje prevedene v cerkveno slovanščino in tradicionalno znane kot *Življenje (Žitje) Konstantina* – poudarja moč in plemenitost krščanske kulture Bizantinskega cesarstva. Ta naj bi skozi usklajenost med razumom (antično grško retoriko in filozofijo), vero (Svetim pismom in deli cerkvenih očetov) in osebnim zgledom (Cirilova in Metodova odpoved zakonu in posvetnim položajem v prid oznanjevanju evangelija) ljudstvom in deželam zunaj cesarstva prinašala »resnično modrost« (Ivanova 2024, 43–49; 51; 56; 60; 76–80; Ševčenko 1989, 13). Takšna modrost naj bi vodila tako k boljši izobrazenosti kakor tudi k večnemu življenju z Bogom, ki skupaj tvorita del krščanske predstave o človeškem dostojanstvu.

Zgled Cirila in Metoda za edinost vere in uveljavljanje slovenskega jezika

Slovenski katoliški intelektualci so od sredine 19. do sredine 20. stoletja o Cirilu in Metodu vseskozi zagovarjali določena temeljna stališča. Dojemali so ju kot prinašalca »luči vere in izobrazbe« med slovanska ljudstva, tudi med prednike Slovencev. Tu je bilo izpostavljeno, da sta oznanjevala v domačem jeziku in tako Slovanom postavila temelje učenosti in jim omogočila vzpon do visoke kulture, s čimer sta jih pridružila evropski krščanski civilizaciji. V njunem delovanju so prepoznavali tudi vrednoto edinosti med vzhodnimi (pravoslavnimi) in zahodnimi (katoliškimi) kristjani. Za edinost se je najprej in najvidneje vnemal škof Slomšek, ustanovitelj Bratovščine (od leta 1891 Apostolstva) svetega Cirila in Metoda, katere glavni namen je bila molitev in prirejanje bogoslužnih slovesnosti za združitev Pravoslavne Cerkve s Katoliško.⁷ Slomškova bratovščina, vzpostavljena po zgledu sorodnega združenja na Moravskem, je leta 1852, že leto po ustanovitvi, dosegla uradno potrditev papeža Pija IX. (na položaju: 1846–1878). Njeno članstvo je naglo naraščalo in se širilo med katoliškimi Slovani v celotnem habsburškem prostoru. Ob Slomškovi smrti je štelo nad štiriintrideset tisoč oseb, dve leti pozneje se je povzpelo na petinsedemdeset tisoč, kvantitativni vrh pa je doseglo leta 1883 s sto triinpetdeset tisoč člani. Na slovenskem ozemlju sta sorazmerno največji del članstva sestavljali duhovščina in šolajoča se mladina (Apostolstvo 1910, 1, 10, 12–14, 94, 96, 99; Orožen 2003, 266; Filipič 2010, 84). Povezovanje med Slovani in pridobivanje pravoslavnih

7 Pridige Antona Martina Slomška in njegovih posnemovalcev o duhovni in jezikovno-izobraževalni vrednosti dediščine svetih bratov so objavljene v zborniku: Žlogar 1886.

vernikov za Katoliško Cerkev je imelo tudi politične razloge in bilo del iskanja načinov za ohranitev katoliškega vpliva v družbi. Že Slomšek je leta 1861 v časniku *Zgodnja danica* opozoril na odpadanje od vere zaradi »sodobnih nazorov«, ki se širijo tudi v slovenskem okolju, s čimer je mislil predvsem na liberalizem. Vzel, ki so jo povzročili »sovražniki Cerkve«, naj bi s pomočjo Bratovščine svetega Cirila in Metoda zapolnili »spreobrnjeni razkolniki« z Vzhoda (Slomšek 1861, 43).

Drugi val navdušenja nad Cirilom in Metodom je nastopil po letu 1880, ko je papež Leon XIII. (1810–1903, na položaju: 1878–1903) izdal okrožnico *Grande munus* (*Veliki dar*). Z okrožnico je poenotil njun god ob 5. juliju in ga povzdignil v praznik za celotno Katoliško Cerkev. Skupaj s tem je poudaril spoštovanje cerkvenega vodstva do slovanskih narodov, priznanje starodavnega liturgično-literarnega značaja cerkvenoslovanskega jezika in željo po zedinjenju pravoslavnih Slovanov s Katoliško Cerkvijo (Orožen 2003, 265; 271; Maver 2021, 82–83; Filipič 2010, 88–89). Z mislijo na Leonovo okrožnico in tisočletnico Metodove smrti (885/1885) se je med Slovenci posebej izkazal Stanislav Škrabec, duhovnik, član reda manjših bratov (franciškanov), jezikoslovec in dolgoletni profesor (1873–1915) slovenščine, hrvaščine in latinščine na interni frančiškanski gimnaziji na Kostanjevici pri Gorici. V svoji versko-strokovni reviji *Cvetje z vrtov sv. Frančiška* je sedem let (od 1880 do 1887) sistematično prikazoval zgodovinsko, literarno-jezikovno in legendarno gradivo o »slovanskih apostolih«. V tem okviru je Škrabec zagovarjal za takratni čas drzno misel o uvedbi slovenskega jezika v rimski mašni obred Katoliške Cerkve. Prepričan je bil, da imajo slovenski škofje pravico prositi papeža, naj dovoli opravljati maše in druge obrede v domačem jeziku. Starodavna potrditev bogoslužnih knjig, ki je pod papežema Hadrijanom II. (na

položaju: 867–872) in Janezom VIII. (na položaju: 872–882) sprva veljala za solunska brata, naj bi se namreč nanašala na vsakokratne žive slovanske jezike, ne zgolj na cerkveno slovanščino. Ta je bila sprva razumljiva vsem Slovanom, a naj bi skozi stoletja »okamenela«. Škrabčevi razlogi niso bili povezani zgolj z narodno zavestjo, temveč so bili predvsem pragmatični, saj si je predstavljal, da bodo slovenska liturgična besedila izboljšala versko znanje med širšimi plastmi prebivalstva in jih obvarovala pred naraščajočimi vplivi liberalizma (Orožen 2013, 103; Orožen 2003, 268, 271–273; Toporišič 1986, 2–4; 7; 10; 14).

Škrabčevega predloga za slovensko bogoslužje domača cerkvena hierarhija ni sprejela, medtem ko je naklonjen odziv doživel v liberalno usmerjenih kulturnih krogih. Podprla ga je revija *Slovan*, ki jo je od leta 1884 do 1887 izdajal bančnik, politik in poznejši ljubljanski župan (1896–1910) Ivan Hribar (1851–1941). Med slovenskimi škofijskimi duhovniki je predlog javno zagovarjal Ivan Vrhovnik, zgodovinar in dolgoletni župnik v ljubljanskem Trnovem (1891–1918), ki je svoje zgodovinsko-teološke prispevke objavljal tudi v *Slovanu*. Vprašanje slovenskega bogoslužnega jezika je v luči podpore jugoslovanski ideji približno štiri desetletja kasneje, leta 1925 in 1926, natančneje prikazal v vrsti člankov, objavljenih v liberalnem časniku *Slovenski narod*. Toda Vrhovnikovo stališče je bilo od Škrabca vendarle širše, saj mu je ustrezala uvedba bodisi slovenskega ali cerkvenoslovanskega jezika – slednji naj bi katoliške Slovence versko in kulturno zbližal s pravoslavnimi Slovani v skupni jugoslovanski državi (Orožen 2003, 273–275; Toporišič 1986, 2–3, 13, 17, 22; Maver 2021, 82–85).⁸

8 Vrhovnik je uvedbo cerkvene slovanščine v prid boljšemu verskemu znanju in obenem obrambi slovenskega jezika pred nevarnostjo ger-

Ciril in Metod v službi narodne zavesti na področju šolstva

Najizraziteje se je povezava med svetima bratoma in pomenom jezika odrazila ob tisočletnici Metodove smrti leta 1885. Takrat je bila ustanovljena kulturno in politično vplivna Družba svetega Cirila in Metoda, organizacija za gradnjo šol s slovenskim učnim jezikom na mejnih območjih z nemškim in italijanskim okoljem. Pobudo za njeno ustanovitev je prispeval že omenjeni duhovnik in zgodovinar Ivan Vrhovnik s člankom v liberalno usmerjenem časniku *Slovenski narod*, prvotno objavljenim 28. novembra leta 1884.⁹ Od tod sledi, da so v tistem času narodno zavedni intelektualci sveta brata dojemali tudi kot zavetnika mladine in v političnem smislu kot zaščitnika jezikovno-narodnih pravic Slovencev.¹⁰ Prav narodni boj, posebej usmerjen k mladini in z njo prihodnosti naroda, je na prehodu iz 19. v 20. stoletje med slovenskimi katoliškimi in drugimi intelektualci postal pomembnejši od verske podlage. O tem med drugim pričuje naglo upadanje števila članov Bratovščine, ki je vendarle izhajala predvsem

manizacije predlagal že leta 1905 v pismu ljubljanskemu škofu Antonu Bonaventuri Jegliču (1850–1937, na položaju: 1898–1930) (Maver 2021, 87; Čipić Rehar in Otrin 2015, 304)

- 9 Članek je bil v nekoliko razširjeni obliki objavljen leta 1887 v prvem zvezku *Vestnika šolske družbe sv. Cirila in Metoda* (Vrhovnik 1887, 1–3).
- 10 Vsaj deklarativno in vsaj v začetnem obdobju (do leta 1907) so cilji Družbe vključevali tudi verske razloge, ki naj bi bili prepleteni z narodnostnimi: »Oživili so tedaj šolsko bratovščino [Družbo] sv. Cirila in Metoda, kateri je namen, pospeševati med slovensko mladino sv. vero in ljubezen do maternega jezika. To je isti namen, ki sta gorela in živela zanj sv. brata, ko sta apostolovala med Slovani. Ti nadaljuješ delo sv. Cirila in Metoda, ako pristopiš k ti družbi. Zapiši vanjo tudi svoje otroke, da bodo oni na priprošnjo sv. apostolov rasli v sv. veri, v modrosti in umnosti« (Vrhovnik 1885, 29).

iz duhovnih predpostavk, in vzporedno hitro širjenje podružnic Družbe svetega Cirila in Metoda (Orožen 2013, 104; Apostolstvo 1910, 96–97; Filipič 2010, 90–91; Vovko 1994, 35).

Oblikovanje Družbe svetega Cirila in Metoda je bilo posledica razmer v avstrijskem delu Avstro-Ogrske. Kljub zakonsko zagotovljeni pravici do osnovnošolskega izobraževanja v maternem jeziku so zaradi upravne ureditve države, ki je dajala prednost politično in gospodarsko močnejšim narodom, v prvi vrsti Nemcem, pripadniki drugih narodnih skupnosti neredko ostajali brez šol v lastnem jeziku. To je veljalo zlasti za obmejne ali jezikovno mešane dežele, med drugim Moravsko (razmerje Nemci–Čehi), Koroško (razmerje Nemci–Slovenci) in Trst z Istro (razmerje Italijani–Slovenci). Na osnovnošolski ravni je bilo pomembno, v čigavih rokah so bili krajevni in deželni šolski sveti, ki so učni jezik pogosto določali enostransko. Značilen primer takšne prakse je bilo vprašanje slovenskih državnih šol v Trstu, kjer otroci iz slovensko govorečih družin zaradi odločitev mestnih in deželnih oblasti z italijansko večino niso mogli dobiti pouka v lastnem jeziku, čeprav bi bili do tega zaradi svoje številčnosti upravičeni (Vovko 1985, 107).

Ker po mnenju nemških in italijanskih nacionalističnih krogov širjenje nemškega oziroma italijanskega jezika v državnih avstrijskih šolah vendarle ni potekalo dovolj hitro, so proces želeli pospešiti z mrežo zasebnih vrtcev in osnovnih šol pod okriljem šolskih družb. Med njimi sta bili najbolj dejavni Nemška šolska družba (*Deutscher Schulverein*), ustanovljena na Dunaju leta 1880, in italijanska Narodna liga (*Lega nazionale*), ustanovljena leta 1891 v Trstu. Češka kulturno-politična elita, narodno najbolj ozaveščena in gospodarsko najmočnejša med avstrijskimi Slovani, je v odgovor na takšne pri-

tiske že leta 1880 v Pragi ustanovila podobno družbo, to je Osrednjo šolsko matico (*Ústřední matice školská*). Po češkem zgledu je bila pet let pozneje med Slovenci ustanovljena že omenjena Družba svetega Cirila in Metoda. Njeno delovanje so zagotavljali prispevki članov, darila, posebne nabirke in dohodki od prireditev. Bistveno sestavino Družbe so predstavljale njene podružnice v posameznih krajih, ki so morale šteti najmanj dvajset članov (Vovko 1985, 107–108; Vrhovnik 1886, 8; 1910, 9–10). Prva redna letna skupščina Družbe je potekala v Ljubljani 5. julija 1886 – simbolno na god svetih bratov. Pričela se je s sveto mašo na oltarju Cirila in Metoda v cerkvi Srca Jezusovega na Taboru. Za predsednika Družbe je bil izvoljen Tomo Zupan (1839–1937). Bil je ravnatelj katoliškega moškega dijaškega doma, imenovanega Alojzijevišče (1881–1893), in pripadnik sredinsko-liberalne struje slovenske duhovščine, katere glavni predstavnik je bil prejšnji ljubljanski škof Janez Zlatoust Pogačar (1811–1884, na položaju: 1875–1884) (Vrhovnik 1886, 12; Vovko 1985, 110–111; Vovko 1994, 39).

Družba je v prvem obdobju delovala v skladu z narodno in katoliško usmeritvijo, a je bila hkrati nadstrankarska.¹¹ Po letu 1907, ko je Zupan zapustil predsedniški položaj, se je izrazito povezala z liberalno Narodno napredno stranko pod vodstvom pravnika Gregorja Žerjava (1882–1929). Skoraj vsi

11 V tem smislu je zanimiv komentar Ivana Vrhovnika glede »nezadostnosti molitve«, zapisan v brošuri o smotru Družbe. »Prav je, da si se upisal v bratovščino sv. Cirila in Metoda; le goreče moli, da bomo Slovani prej zedinjeni v veri. Ali molitev sama še ne zadostuje. V dejanji pokaži, da tvoja vera, tvoja ljubezen do zapuščenih bratov ni mrtva. /... / Zato pristopi tudi k družbi sv. Cirila in Metoda; podpiraj jo z denarji, z milimi darovi, da ji bo moči braniti najžlahtnejši svetinji naši: vero in jezik slovenski. Vsak Slovenec bi moral biti ud obeh društev« (1886, 6–7).

duhovniki, ki so dotlej zasedali ključne položaje v osrednjem vodstvu in še bolj v podružnicah, so iz Družbe izstopili. Njihovo vlogo so po večini prevzeli učitelji mlajših generacij, ki so bili v glavnem pristaši liberalcev. Ker je bila podpora liberalni stranki na slovenskem podeželju šibka, so Družbine podružnice neredko delovale tudi kot strankarske izpostave. Ne glede na spremembo idejne smeri se je članstvo Družbe naglo širilo – tik pred prvo svetovno vojno je štelo nad osemnajst tisoč članov v dvesto triinosemdesetih podružnicah (leta 1886 jih je bilo petinpetdeset). Posebej uspešno se je Družba izkazala v Trstu in okolici, kjer je ob koncu prve svetovne vojne njene vrtce obiskovalo skoraj tisoč otrok, osnovne šole okrog dva tisoč štiristo, deško meščansko šolo pa nad sto petdeset. Na tak način je bilo preprečeno nadaljnje zlivanje slovensko govorečega prebivalstva v politično in gospodarsko močnejšo italijansko skupnost. Delovanje omenjene organizacije se je usodno oslabilo po prvi svetovni vojni. Takrat so mejna ali jezikovno mešana ozemlja, za katera je Družba z ustanavljanjem šol namenjala največ sredstev in moči (Goriška, Trst, Istra, južna Koroška, deli Štajerske), pripadla Italiji in Avstriji. Tretjina vseh podružnic je ostala zunaj osrednjega slovenskega jezikovnega prostora v okviru nove jugoslovanske države (Vovko 1985, 111–113; 115–116; Pahor 1970, 281–284).

Zaključek

Zgled Cirila in Metoda pri vzpostavljanju ponovne edinosti med katoliškimi in pravoslavnimi kristjani je v slovenskem okolju najprej in najvidneje zagovarjal pedagog in mariborski škof Anton Martin Slomšek. Verske razloge so spremljali pozivi k uveljavljanju slovenščine v javnem življenju, celo v

rimskem bogoslužju, za kar se je zavzemal profesor jezikoslovja in frančiškan Stanislav Škrabec. Najbolj izrazito se je pomen jezika odrazil z ustanovitvijo Družbe svetega Cirila in Metoda leta 1885, izobraževalne organizacije za gradnjo šol s slovenskim učnim jezikom na območjih ob meji z nemškim in italijanskim prostorom. Pobudo za njeno ustanovitev je prispeval škofijski duhovnik in zgodovinar Ivan Vrhovnik. Vlogo Cirila in Metoda je med slovenskimi intelektualci najbolj celovito in zgodovinsko natančno prikazal Franc Grivec, duhovnik in profesor ekleziologije in vzhodne teologije na ljubljanski Teološki fakulteti, ki je poskrbel tudi za prve kritične izdaje virov o svetih bratih v slovenskem jeziku. Pri njiju je prepoznaval idejo enakovrednosti narodov in človeškega dostojanstva (t. i. pradedne časti), veljavno za vse ljudi in vse čase. Skupaj s tem ju je postavljal v identitetno jedro slovenstva, vključno z njunim vplivom na nastanek prvih slovenskih besedil, to je Brižinskih spomenikov iz 10. stoletja. Pri Slomšku, Škrabcu, Vrhovniku in Grivcu je kljub njihovim različnim poudarkom glede svetih bratov opazna skupna vrednota: zelena edinost med slovanskimi in drugimi kristjani pod okriljem papeža, ki se se prepleta s slovensko narodno zavestjo, zlasti s prizadevanjem za uveljavljanje slovenščine v šolstvu in javnosti nasploh. Takšen pogled izhaja iz prepričanja, da sta Ciril in Metod v drugi polovici 9. stoletja misijonarila tudi na delu kasnejšega slovenskega ozemlja in da so tudi Slovenci nasledniki njune duhovno-jezikovne dediščine.

Reference

Časopisni viri

Slomšek, Anton M. 1861. Prijazno pismo bratom in sestram sv. Cirila in Metoda za leto 1861. *Zgodnja danica*, št. 6: 41–43.

Literatura

Apostolstvo sv. Cirila in Metoda, ur. 1910. *A. M. Slomšek o sv. Cirilu in Metodu: ob 1025 letnici Metodove smrti (885–1910)*. Ljubljana: Apostolstvo sv. Cirila in Metoda pod zavetjem Device Marije.

Arko, Alenka. 2024. Teologia nei Monumenti di Frisinga. V: *Theologia Slovenica coæva: contributi ispirati dalla romanità*, 37–58. Ur. Jan Dominik Bogataj. Ljubljana: Teološka fakulteta.

Betti, Maddalena. 2014. *The Making of Christian Moravia (858–882): Papal Power and Political Reality*. Leiden: Brill.

Čipić Rehar, Marija; Otrin, Blaž, ur. 2015. *Jegličev dnevnik. Znanstvenokritična izdaja*. Celje: Mohorjeva družba.

Dolinar, Darko; Faganel, Jože, ur. 2004. *Brižinski spomeniki (Monumenta Frisingensia): znanstvenokritična izdaja*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Filipič, Igor. 2010. Stepišnik in sveta brata Ciril in Metod. *Bogoslovni vestnik* 70, št. 1: 83–94.

Grdina, Igor. 2018. Detajli na portretu generacije: Grivec, Pri-

jatelj, Lavrin. *Bogoslovni vestnik* 78, št. 4: 889–900.

Grivec, Franc. 1963. *Slovanska blagovestnika sv. Ciril in Metod: 863–1963*. Celje: Mohorjeva družba.

Grivec, Franc. 1962. Ciril-Metodijska ideja. *Zbornik razprav Teološke fakultete* 11: 47–58.

Grivec, Franc. 1960. *Konstantin und Method: Lehrer der Slaven*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Grivec, Franc. 1951. *Žitja Konstantina in Metodija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Grivec, Franc. 1944. *Narodna zavest in boljše vizem*. Ljubljana: Luč.

Grivec, Franc. 1942. *Zarja stare slovenske književnosti: frisinški spomeniki v zarji sv. Cirila in Metoda*. Ljubljana: Ljudska knjigarna.

Grivec, Franc. 1936. *Žitja Konstantina in Metodija*. Celje: Družba sv. Mohorja.

Ivanova, Mirela. 2024. *Inventing Slavonic. Cultures of Writing Between Rome and Constantinople*. Oxford: Oxford University Press.

Ivanova, Mirela. 2020. Re-thinking the Life of Constantine-Cyril the Philosopher. *The Slavonic and East European Review* 98, št. 3: 434–463, DOI: 10.5699/slaveasteurorev2.98.3.0434.

Kos, Janko. 1996. *Duhovna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica.

Malmenvall, Simon. 2024. Social Reflection of Professor Franc Grivec in Turbulent Times: Christian Unity, Slovenian National Consciousness, Slavic Solidarity. *Konštantínove listy* 17, št. 2: 113–125, DOI: 10.17846/CL.2024.17.2.113-125.

Malmenvall, Simon. 2023a. Ruska kultura in boljševizem v delih Franca Grivca ter njuna refleksija pri Slovencih. *Šolska kronika* 32, št. 1–2: 99–120.

Malmenvall, Simon. 2023b. Ruska revolucija in slovensko narodno vprašanje: katoliški (akademski) pogled iz prve polovice 20. stoletja. *Bogoslovni vestnik* 83, št. 4: 957–972.

Maver, Aleš. 2021. Dolgi slovenski beg pred cerkveno latinščino. V: *Historični seminar* 14, 77–90. Ur. Mojca Žagar Karer in Katarina Šter. Ljubljana: Znanstvenoraziskovani center SAZU.

Orožen, Martina. 2013. Ciril-Metodiana 19. in 20. stoletja. Ob 1150. obletnici prihoda svetih bratov na Moravsko. *Edinost in dialog* 1, št. 1/2: 95–117.

Orožen, Martina. 2003. S. Škrabec ob tisočletnici sv. Cirila in Metoda. V: *Države, pokrajine, narodi, ljudstva in njih kulture ter znanost v Škrabčevih delih. Škrabčeva misel IV. Zbornik s simpozija 2002*, 261–277. Ur. Jože Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica.

Pahor, Drago. 1970. Pregled razvoja osnovnega šolstva na zahodnem robu slovenskega ozemlja. V: *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969*, str. 135–337. Ur. Vlado Schmidt, Vasilij Melik in France Ostanek. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.

Sorč, Ciril. 2019. Franc Grivec o »pradednih časteh«. V: *Stoletni sadovi: prispevek dogmatične teologije na stoletnem drevesu Teološke fakultete Univerze v Ljubljani*, 202–227. Ur. Marjan Turnšek. Ljubljana: Teološka fakulteta.

Ševčenko, Ihor. 1989. Religious Missions Seen From Byzantium. *Harvard Ukrainian Studies* 12/13: 7–27.

Škafar, Vinko. 2013. Prispevek Franca Grivca pri ovrednotenju sv. Cirila in Metoda. Ob petdesetletnici Grivčeve smrti (1878–1963) in 1150-letnici prihoda sv. Cirila in Metoda na Moravsko. *Edinost in dialog* 1, št. 1–2: 75–94.

Štih, Peter. 2015. Ko je Cerkev začela govoriti slovansko: k ozadjem pokristjanjevanja v Karantaniji in Panoniji. *Zgodovinski časopis* 69, št. 1–2: 8–40.

Toporišič, Jože. 1986. Stanislav Škrabec v boju za slovenski bogoslužni jezik ob tisočletnici Metodove smrti. *Slavistična revija* 34, št. 1:1–24.

Trontelj, Nik. 2019. Franc Grivec – ekleziolog in učitelj na Teološki fakulteti UL. V: *Učitelji Teološke fakultete za ustanovitev in ohranitev Univerze v Ljubljani*, 47–73. Ur. Bogdan Kolar. Ljubljana: Teološka fakulteta.

Vovko, Andrej. 1994. *Mal položi dar ... domu na altar. Portret slovenske narodnoobrambne organizacije Družbe Sv. Cirila in Metoda 1885–1918*. Ljubljana: Slovenska matica.

Vovko, Andrej. 1985. Stoletnica ustanovitve Družbe sv. Cirila in Metoda. *Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete* 18:107–117.

Vrhovnik, Ivan. 1885. *Tisočletnica Metodova*. Ljubljana: Odbor za priredbo vlaka na Velegrad in v Prago.

Vrhovnik, Ivan. 1886. *Družba sv. Cirila in Metoda – kaj je to? V poduk slovenskemu ljudstvu*. Ljubljana: Vodstvo Družbe sv. Cirila in Metoda.

Vrhovnik, Ivan. 1887. Osnujmo si šolsko bratovščino sv. Cirila in Metoda. *Vestnik šolske družbe sv. Cirila in Metoda* 1:1–3.

Žlogar, Anton, ur. 1886. *Zbornik cerkvenih govorov na slavo ss. Cirilu in Metodu*. Ljubljana: Katoliška tiskarna.

Understanding the Heritage of Cyril and Methodius in the Light of Slovenian Catholicism and National Consciousness

Summary

This article analyses the reception of the heritage of Saints Cyril and Methodius within Slovenian Catholic intellectual circles from the mid-nineteenth to the mid-twentieth century, taking as its point of departure the authoritative work of Professor Franc Grivec (1878–1963). In his scholarship on the Thessaloniki brothers, Grivec intertwined the theological question of Christian unity with the idea of Slavic solidarity and Slovenian national consciousness, thereby continuing initiatives associated with the Bishop of Maribor, Anton Martin Slomšek (in office: 1846–1862). The study demonstrates how Slovenian Catholic intellectuals interpreted the mission of Cyril and Methodius as a paradigm of religious, cultural, and linguistic self-confidence, and how they mobilized this paradigm as an argument against Germanization and related nationalist pressures within the Austrian state. Particular attention is given to Grivec's interpretation of the link between the missionaries' work and the medieval Freising Manuscripts (tenth century), which he regarded as evidence of the early integration of the Slovenian cultural space into a Slavic linguistic horizon.

At the center of Grivec's theological reading stands the concept of "ancestral honours" as an articulation of human dignity and the equality of nations; from this he derived the significance of the mother tongue as a fundamental "human right." The article then traces the development of key programmatic emphases in Slomšek (the Brotherhood/

Apostolate devoted to union with Eastern Orthodoxy), in the Franciscan friar and linguist Stanislav Škrabec (1844–1918) (a proposal to introduce Slovenian into the Roman Rite for pastoral and pragmatic reasons), and in the diocesan priest and historian Ivan Vrhovnik (1854–1935) (the linking of liturgical language to the Yugoslav idea).

The final section addresses the institutional and political dimensions of this reception, focusing on the founding of the Society of Saints Cyril and Methodius (1885) as an organized response to linguistic conflicts in education and as an instrument of national mobilization. It outlines the Austro-Hungarian context of the Society's emergence, its organizational structure and financial base, its liberal turn after 1907, and its notable achievements in Trieste and its surroundings up to the First World War. The article concludes by underscoring a shared axis across the otherwise differing emphases of the figures examined: the interweaving of a vision of Christian unity under papal auspices with the consolidation of Slovenian national consciousness, especially through the promotion of Slovenian in education and public life, grounded in the conviction that the Slovenian lands partake in the Cyrillo-Methodian legacy.